

РАЗУЗНАВАНЕТО КАТО СОЦИАЛНА ДЕЙНОСТ

доц. д-р Лиляна Христова Стоянова
Бургаски свободен университет

INTELLIGENCE AS A SOCIAL ACTIVITY

Assoc. Prof. Lilyana Hristova Stoyanova, PhD
Burgas Free University

Резюме: Разузнаването е дейност, насочена към получаване на тайна, ограничена за достъп информация. На основата на предоставените сведения в повечето случаи се взимат политически решения. Разузнаването е свързано с една от основните потребности на хората – сигурността. Предназначението му определя и особеностите на този вид социална дейност.

Разузнаването протича на различни нива. В съвременните условия за осъществяването му се използват и новите технологии.

Задачите пред разузнаването непрекъснато нарастват. Особено се повишават изискванията пред него във връзка с разкриване на терористи, терористични организации и подготовките от тях терористични актове.

Ключови думи: разузнаване, социална дейност, сигурност, информация, тероризъм, терористи.

Abstract: Intelligence is an activity aimed at obtaining sensitive information with limited access. Based on the information it provides, in most cases political decisions are made. Intelligence is related to one of people's basic needs – security. Its designation also determines the characteristics of this kind of social activity.

Intelligence occurs on various levels. Nowadays, latest technologies are being used for it carrying out. The tasks of the intelligence are continuously growing. Especially, its requirements undergo permanent ongoing increase, in connection with detecting terrorists, terrorist organizations and terrorist acts prepared by them.

Keywords: intelligence, social activity, security, information, terrorism, terrorists.

Обикновено разузнаването се свързва със събирането и интерпретирането на информация, отнасяща се до явления, факти, събития, достъпът до които е забранен или ограничен. Това е сложна и многоаспектна дейност, характеризираща се с преодоляване на редица трудности, създавани преднамерено от сили, институции, принадлежащи на разузнаваната страна.

В Българския тълковен речник разузнаването се определя като „организация, служба, която се занимава със събиране на поверителни сведения”. А глаголет „разузнавам” е обяснен като „разуучавам, проучвам нещо, събирам сведения за противника или за нещо, което обикновено се пази в тайна” [1].

Направени са редица опити да се даде определение на разузнаването. Вероятно най-кратък по съдържанието си е опитът на комисията Хърбърт Хувър от 1955 г.

Според нея „Разузнаването се занимава с всички неща, които трябва да бъдат предварително известни, за да бъде предприето дадено действие”. В Речника на американските военни термини разузнаването е разгледано като „придобиване, интегриране, интерпретиране и анализ на цялата актуална и потенциално интересна информация, необходима за процеса на планиране на отношението към чужди държави, обекти и области на действие” [2]. Според друго становище разузнаването може да се приеме преди всичко като „информиране и дейности, свързани с националната сигурност, засягаща правителствата”. Изследователят Д. Йончев защитава схващането, че „Разузнаването е една от скритите дейности, свързана със сигурността на участниците в конкурентното пространство” [3]. Напълно обясними са затрудненията, които възникват пред изследователите и практиците при дефинирането на тази разнообразна дейност. Оттук произтичат и различията във възгледите.

Разузнаването протича на различни нива. Най-често то се разглежда като дейност на официалните служби на отделните държави. Съществува и икономическо разузнаване. Неговата роля непрекъснато нараства. Това вероятно дава основание на П. Лакост, бивш ръководител на френското разузнаване, да приеме, че изследваното явление представлява „част от съвременната бизнес култура”. В много от случаите икономическият шпионаж е дело на частни юридически лица, които чрез него повишават своята сигурност и укрепват мястото си на пазара. С разузнаване се занимават и други частни юридически лица като охранителни фирми, детективски бюра, изследователски лаборатории и институти. Не бива да се пропускат и разузнаванията на различни терористични, сепаратистки и трафикантски структури на организираната престъпност. Всички те извършват разузнаване под една или друга форма в името на своята сигурност. Дейността се осъществява обикновено от група хора. В някои случаи тази група е официализирана или не съвсем официализирана, в други случаи е напълно неофициална. Характерно за субектите на разузнаването е, че в някаква степен „са пожелали и са успели да създадат и да поддържат разузнавателна активност” [4].

Потребността от сигурност е сред основните потребности на личността. Американският психолог А. Маслоу я поставя след физиологичните потребности. Наличието на сигурност според него предполага чувство на стабилност, липса на усещане за страх, тревога и хаос. Потребността от сигурност придобива голяма актуалност на обществената сцена винаги когато възниква действена заплаха за законността, реда, авторитета в обществото [5]. В опита си да направят корекции в „пирамидата” на потребностите, разработена от Маслоу, някои изследователи разглеждат потребността от собствена сигурност като най-важна, поставят я преди физиологичните потребности [6].

В съвременните условия във все по-голяма степен се отчита ролята на сигурността за живота на отделната личност и на обществото като цяло. В официален доклад на ЦРУ се твърди, че към 2020 г. „ще се появи едно всеобщо чувство на несигурност, дължащо се както на психологически причини, така и на физически заплахи”. Сред психологическите причини са „опасенията за сигурността на трудовата заетост, а също и страховете, свързани с имиграцията, възникващи както у приемащото население, така и у самите имигранти” [7].

Нарастващото значение на потребността от сигурност, проблемите, които стоят пред сигурността в световен мащаб, повишават изискванията пред разузнаването като вид дейност, която е насочена към изграждане на сигурност, към преодоляване на разнообразните препятствия, изправящи се пред нейното създаване.

В практиката са познати две основни форми на разузнаването. Едната форма е легалното разузнаване. Тя се основава на законното проникване и пребиваване в разузнаваната държава на чужди граждани-разузнавачи и агенти, използващи за прикритие

различен социален статут и придобиващи информация чрез прилагане на методи и средства, които по правната си форма не са забранени от закона. Използват официалното прикритие, под което пребивават в разузнаваната държава, за получаване на разузнавателна информация [8]. При втората форма е налице агентурно проникване на разузнавателните служби в обекти на държавния апарат и социалнополитическата система на разузнаваните държави и използването на създадените агентурни позиции за целите на информационното осигуряване и непосредственото въздействие. В агентурното разузнаване изпълнителите на разузнавателните операции са агенти /граждани на съответната страна, постоянно пребиваващи чужденци в страната без гражданство/, а също така изпратени разузнавачи-щатни служители на разузнавателните служби, намиращи се в разузнаваната държава под дипломатическо, търговско или друго прикритие. Дейността на агентурното разузнаване е свързана с нарушаване суверенитета на разузнаваната държава и преодолява нейните мерки за защита. Тази дейност е опасна за разузнаваната държава от гледна точка на възможността за придобиване на секретна информация, включително и на информация, представляваща държавна тайна. Тези действия имат противоположен характер и при тях в по-голяма степен отколкото при легалното и техническото разузнаване се използват тайните, конспиративни форми и методи на работа [9].

През последните години се приема, че разузнаването във все по-голяма степен прилага откритите, достъпни източници на информация за своите цели. Наистина в сайтовете на отделните институции, организации могат да бъдат открити данни, факти, които представляват интерес за разузнавачата страна. Но агентурното разузнаване продължава да заема своето място. Това се потвърждава от редица конкретни случаи. Неотдавна агент на ЦРУ, работещ под прикритие като трети секретар в американското посолство в Москва, се опитва да вербува в рамките на борбата срещу тероризма един от старшите офицери на Федералната служба за сигурност. Контраразузнавачите намират у него „типичен шпионски комплект-две перуки, апарат за тайни аудио и видеозаписи, голяма парична сума в евро и писмо до бъдещия агент. В него американските тайни служби предлагат аванс от сто хиляди долара за бъдещото сътрудничество, обещават му възнаграждение до 1 милион долара годишно и допълнителни бонуси за информация, която да ни е от помощ” [10]. Друг случай е свързан с двама австрийски граждани от южноамерикански произход, които според обвинението в продължение на повече от 20 години /1988-2011/ са работили срещу интересите на ЕС и НАТО. Те са предавали важна информация за военните и политическите стратегии на алианса на руската Служба за външно разузнаване. На семейство Андреас и Хайдрун Аншлаг са превеждани по сто хиляди евро годишно от неизвестен източник. Предполага се, че това е било тяхното възнаграждение от Русия [11].

Като вид социална дейност разузнаването притежава редица особености. Преди всичко то е основано на риска. Самият факт, че отделната личност избира тази професия предполага, че тя приема да извършва действия, които я подлагат на голям стрес, заплашват нейната психическа стабилност, дори живота ѝ. Така рискът се превръща обикновено в ежедневие за разузнавача. В отделни случаи обаче с разузнаването могат да се обвържат и хора, които не приемат живота в опасност, живота в риск. Но те са по-скоро изключения.

Съществуват различни подходи за разбирането на риска. Според действения подход рискът е свързан с преодоляване на неопределеността в ситуация на неизбежен избор. Има и възможност количествено или качествено да се оцени вероятността от постигането на целта, отклоняването от нея или неуспеха. Известен е и подход, при който рискът се разглежда като вероятност от определено ограничение в хода на желани събития и техните нежелателни последствия, свързани с едни или други загуби [12].

Но е по-основателно да се приема, че рискът е дейност, извършвана в условията на неопределеност. Неопределеността може да се представя и като ситуация на недостатъчно ниво на знания или на недоверие на знанията на субекта за околната действителност. Именно недостигът или недоверие на информацията, която притежава, са най-важната причина за действията на разузнавача. Те са в основата и на това, той да поема различна степен на риск.

Най-общо рискът може да прилича на дейност, притежаваща изцяло негативен характер, поради което е желателно да се избягва. Но е трудно да си представим обществото без ситуации, при които отделни хора поемат определен риск. Без него едва ли ще съществуват редица прояви на социално значима дейност, например извършване на научни открития, опознаване на нови територии и т.н.

Възниква въпросът срещат ли се хора, които доброволно избират риска. Според някои изследователи от 3-5% от населението в съвременното общество може да получи характеристиката „рискофили“. Има и социални групи, сред които готовността да се поема риск е по-висока. Очертават се и различия по етнически признак. Но да се определи склонността към риск при отговор на въпроси и да се рискува реално, на практика не е едно и също [13]. Поради това всички тези оценки притежават приблизителен характер. Но в обществения живот, във всички негови сфери е необходимо да се установява баланс между утвърденото статукво и риска. В тази връзка, може да се приеме, че „посвещавайки се на търсене на комфорта, не оставяме място за риска и обратно, ако само рискуваме, не оставяме място за комфорта. Мислейки само за комфорта и като не рискуваме, ние губим духовността, творчеството и вътрешната сила. Избирайки риска и забравяйки напълно за комфорта, ние правим нашия живот твърде суров и аскетичен“ [14].

Трябва да се има предвид, че склонността към риск като черта на характера зависи от темперамента. Припреният, бързият при вземане на решения холерик се чувства добре в опасни ситуации и това му помага да реализира в живота и най-дръзките проекти. Но той е готов за неоправдан риск. Активният, но достатъчно уравновесен сангвиник няма да търси с тъга приключения. Ако той рискува, това е, за да усети пълнотата на живота. Флегматичите предпочитат дозирания адреналин. Меланхоликът избягва риска [15]. Ако се има предвид отношението на хората с различен темперамент към риска, може би най-подходяща за разузнаването е позицията на сангвиника. Той е склонен да рискува в умерени граници. Вероятно не е случаен фактът, че според някои изследователи най-подходящи за службите са сангвиничите. Но естествено трябва се вземат предвид и други техни качества.

Често рискът се разглежда като привлекателна страна на разузнаването. Именно той е сред ценностите на голяма част от разузнавачите. Рискът в тази сфера на обществото може да доведе до застрашаване както на личната сигурност, така и на други аспекти на сигурността. В някои случаи той се определя от случайността, от възникването на непредвидени събития. Според К. Филби „операциите, които са свързани с истински риск, не са най-опасни, защото предварително може да се определи истинската степен на риска и да се предприемат необходимите мерки за сигурност. А незначителни случаи често подхвърлят човека на смъртна опасност“ [16]. Нелепа случайност, неправилна транскрипция на името на Т. Царнаев, става причина неговото пътуване до Дагестан да остане неразкрито от ФБР и това да се превърне по-късно в една от основните причини за извършване на терористичния акт в Бостън през април 2013 г.

В разузнаването доминира рационалността. Тя е основна характерна черта на всички, занимаващи се с тази дейност. Неслучайно емоционалната стабилност се сочи като една от особеностите на много разузнавачи. Има хора, които по природа притежа-

ват аналитичен ум, склонни са към размисъл, към теоретични разсъждения. Наличието на подобни страни в структурата на личността, в поведението предполага включване в разузнавателна дейност. Отделен е въпросът дали поради обвързаността на логическото мислене с останалите качества, с предпочитания към други сфери на живота, а и по стечение на различни обстоятелства те ще се приобщат към разузнаването.

Рационалността на разузнавача може да бъде открита в няколко насоки. От една страна, намира израз в способността му да усвоява, да притежава много и разнообразни знания. Р. Абел учи инженерство, има познания по химия и ядрена физика, завършва индийска филология, говори свободно английски, немски, полски, иврит. Р. Зорге е журналист за германския вестник „Франкфуртер алгемайне цайтунг“, близък сътрудник е на германския посланик Ойген От. Р. Зорге разбира, че за да действа успешно, е необходимо да познава психологията на хората, психологията на нацията. Става един от най-добрите познавачи на Япония [17]. Д. М. Бисторелотов, който работи 13 години във външното разузнаване на СССР /6 от тях като нелегал/, е доктор по право и медицина, полиглот, владеещ двадесет и два езика, талантлив художник [18].

От друга страна, рационалността на разузнавача се проявява и в това да взема предвид всички факти и обстоятелства, във всеки един момент да дава ярна, адекватна оценка на ситуацията. Известно е, че Р. Зорге като разузнавач ръководи умело група от 35 души, състояща се от представители на различни националности. В определен момент обаче той не успява да прецени правилно здравословното състояние и психическата устойчивост на художника Мияги. Задържането на последния от властите за рутинна проверка се превръща в една от основните причини за провала на групата. Р. Абел пък пренебрегва недостатъците на Райно Хайанен. Именно той, неговият помощник, поради своя алкохолизъм става причина за провала. В Москва разбират грешката си и го викат да се върне обратно. Но Хайанен отива във ФБР и предава информацията, която знае [19].

Също така рационалността в разузнаването се разкрива и във възможността, способността на разузнавача да овладява емоциите си. Но всеки човек изпитва радост, чувство на удовлетворение от добре извършената работа, от успешно изпълнената задача. Дори правилното формулиране, разработване в теоретичен план на даден проблем носи положителни емоции. Но ако подобни състояния вземат връх, ако разузнавачът не е в състояние да ги постави на заден план, това може да затрудни неговата дейност и да го подложи на риск. Емоционалната стабилност е необходимо да се запази до самия край на извършването на операцията. В противен случай винаги съществува опасност от грешки.

Субективните преживявания в състояние на радост се отличават с някои особености. Те се характеризират с ниско ниво на напрежение и тази отпуснатост се възприема като приятно чувство. Радостта, преживявана като приятно, безгрижно състояние, повишава самоувереността и води до понижаване прага на импулсивността [20]. Затова и разузнавачът, завладян от чувство на удовлетвореност, може да притъпи бдителността си и да се изложи на риск.

В разузнаването голяма роля принадлежи на интуицията. Тя представлява „нашата способност за пряко знание, за бърз инсайт без предварително наблюдение и разсъждение“ [21]. Изследванията показват, че разумът ни обработва голям обем информация извън съзнанието и езика. В нашия постоянно активен мозък съществуват и много паралелни потоци на дейност, които функционират автоматично, запомнянето става в имплицитна форма и само случайно излиза на повърхността като съзнателни думи. Психолози различават два типа знание: експериментално, получено от опита, и рационално. Именно първият тип е интуитивното, невербалното. То позволява да се извърши моментално действие, опосредствано от следите на миналия опит [22].

В редица случаи именно интуицията насочва разузнавача към вярното действие. А. Дълес, оглавявал ЦРУ през периода 1953-1961 г., в редица случаи се доверява на интуицията си. По време на престоя си в Берн той използва интуицията си и решава да прибегне до услугите на един агент. До пролетта на 1944 г. този агент предава 1200 документа, като нито един от тях не е с по-голяма давност от две седмици [23]. Интуицията може да се намира в известно противоречие с цялостната емоционалност. Разследванията, които се водят за О. Еймс, разкриват някои особености в неговото поведение. Той попада под въздействие на самовнушение, че е агент с големи възможности и че е трудно разкриваем. Така пренебрегва сигналите, които идват от интуицията и инстинкта [24]. Трябва да се има предвид, че както и при другите дейности, и в разузнаването интуицията е в състояние да подвежда. Основната причина за това е, че знанията от миналото понякога несъзнателно се изопачават и така се превръщат в илюзорни. По този начин прекаленото разчитане на нея също представлява опасност за разузнавача. Необходимо е той да се учи да ѝ отдава подходящо място в своята дейност.

Изискванията към разузнаването, към хората, занимаващи се с него, нарастват особено в съвременните условия във връзка с разпространяването на международния тероризъм. Налага се разузнаването да се съобразява с редица особености на този вид насилие. Преди всичко всеки тероризъм се осъществява, за да се отричат в една или друга степен установеният ред в обществото, негови основни ценности. Терористите от „Фракция Червена армия“, от „Червените бригади“ се противопоставят на възможността от утвърждаване на тоталитарни режими в техните страни, обявяват се срещу статуквото, отправят призови за унищожаване на системата. Представителите на ИРА и ЕТА отхвърлят установените отношения между националностите в техните страни. Ислямистките терористи се обявяват против западното общество, против правилата на неговото устройство.

Трябва да се има предвид също така, че не може да се очаква всеки терористичен акт да притежава обосновани идейни основания, за да се обвърже с определена идеология и на това основание да се проследи връзката му с една или друга терористична организация. Терористични атаки се провеждат по различни поводи. Възможно е да се използват годишнини, свързани с дейността на определена терористична организация, също така съществува вероятност терористични атаки да се организират в дни, имащи отношение към живота на известни терористи, на дати с определено значение за съответната страна. Терористичният акт в Бостън през април 2013 г. е проведен в т.нар. Данъчен ден. На пръв поглед се създава впечатление, че става дума за действие на недоволен гражданин. В тази насока бяха направени редица предположения. Но впоследствие се оказа, че и тази акция е дело на джихадисти. Също така 15 април е и Ден на патриота, на който се отбелязват славните битки срещу англичаните при Ленгстингтън и Конкорд през 1775 г. Бостън наред с Ню Йорк и Вашингтон, които бяха атакувани на 11.09.2001 г., е символ на САЩ [25]. Така отново се оказва, че терористичният акт е насочен срещу западния начин на живот.

За разузнаването също е важно, че тероризмът до голяма степен е колективна дейност. Приобщаването към терора става чрез пропагандиране на тероризма от емисари на една или друга организация. Поради това проучването на дейността на различни терористични структури и на връзките на отделни лица с тях е от съществено значение. Но съществува и влияние на други групи-приятелски кръг, роднини. За извършения терористичен акт в Бостън не трябва да се подценяват контактите на по-големия брат Т. Царнаев с джихадистки формирования. Радикализацията му до известна степен се дължи и на неговото семейство.

През последните години възниква едно ново явление, което някои анализатори наричат „джихад отдолу”. Неговите автори извършват по-ограничени атаки, но те при тежават „терористични послания”. Това е бърз тероризъм за масово унищожение, базира се на спонтанни акции, които се осъществяват от радикализирани мюсюлмани, възпитани чрез комуникации в интернет. Използват се и понятия „джихад на бедните” или „джихад на третото поколение”. Някои изследователи смятат, че този вид терористични атаки е възможно да се превърнат в алтернатива на глобалните акции от типа на 11.09.2001 г. Съществува мнение, че и атентатът в Тулуза през 2012 г., и атентатът в Бостън през 2013 г. черпят вдъхновение от публикуваната през 2005 г. разработка в интернет „Призив към глобална ислямска съпротива” от сирийския ислямист Абу Мусааб Ал Сури [26].

Във връзка с предотвратяването на терористични атаки, с дейността на разузнаването в тази насока стои въпросът за контрола в обществото. Социологът М. Фуко обръща внимание на това явление, на нарастващата му роля. Днес в условията на непрекъснати терористични заплахи необходимостта от неговото приложение е наложителна. Атентатът в Бостън разкрива значението на използваните камери, тъй като с тяхна помощ сравнително бързо се установяват подозрителните лица. По този начин още веднъж става ясно, че различните технически средства увеличават възможностите на службите за сигурност. Но в същото време се ограничава личната неприкосновеност. Тя се стеснява все повече и според адвокат от Американския съюз за граждански свободи „Става все по-трудно да живеем, бе да ни следят навсякъде”. Но проблемът не е толкова в мерките за контрол, за наблюдение, а в това в чии ръце ще попаднат базата данни и как те ще бъдат използвани [27].

Бившият директор МИ-5, С. Римингтън, смята, че и гражданите трябва да се включат в борбата с тероризма. Според нея „не може да се очаква контраразузнаването да бъде навсякъде и да има силата да противодейства на всяка опасност. Ако това се случи, означава, че сме се превърнали в нова ЩАЗИ държава”. Но и Римингтън споделя мнението, че трябва да се дадат по-широки правомощия на полицията и специалните служби да следят мобилни телефони, имейли и сайтове в интернет на заподозрени терористи [28].

И след атентатите от 11.09.2001 г. американските власти се опитват да използват усилията на обществеността в разкриването на подозрителни лица, на съмнителни пратки и багажи. Обикновени граждани се включват в борбата с тероризма и през 60-те-70-те години на XX век в Западна Европа. Предадена от тях информация често става повод за проследяване и по-късно откриване на терористи.

Но отговорността в борбата с тероризма остава на разузнаването. А действията на терористите стават все по-непредвидими и опасни. Формират се индивидуални терористи, чието съществуване и намерения често остават скрити за органите на сигурността. Широко приложение намират информационните технологии. Всичко това усложнява дейността на разузнаването, на хората, които участват в него.

В официалния доклад на ЦРУ „Светът през 2020” се твърди, че през следващите години терористите ще продължават да заплашват сигурността в света. САЩ и другите страни ще бъдат уязвими за международния тероризъм. Борбата на антитероризма ще бъде насочена срещу едно ново поколение терористи, обединени помежду си по-скоро от идеологията и технологията, отколкото от географията. В този смисъл разузнаването ще бъде изправено пред „много по-опасно и сложно предизвикателство от обикновената необходимост за съсредоточаване на силите върху една доста централизирана организация като Ал Кайда”. Колкото са по-слаби връзките между терористите, колкото по-разнообразни са структурите им, толкова по-трудно ще бъдат открити, за да се осуетят терористичните им заговори [29].

Литература

1. Български тълковен речник, С., 1995, с. 824
2. Цит. по Бояджиев, Т. Шпионажът като занаят, С., 2002, с. 49, 51
3. Йончев, Д. Разузнаването, С., 2005, с. 27-28
4. Пак там, с. 42-43
5. Маслоу, А. Мотивация и личност, С., 2001, с. 84-87
6. Кенрик, Д. Секс, убийство и смисъл жизни, М., СПб., 2012, с. 112
7. Светът през 2020, С., 2007, с.180
8. Трифонов, Т., Г. Ралчев, Специалните служби. Теория и практика, С., 2001, с. 194-195
9. Пак там, с. 147-148
10. Вестник „Политика”, 17-23.05.2013, с.13
11. Вестник „Преса”, 16.01.2013, с. 27
12. Соколов, А. Политическият риск. От теории к практике, М., 2009, с. 10-11
13. Ильин, Е. П. Психология риска, М., СПб, 2012, с. 48
14. Пак там, с. 46
15. Пак там
16. Филби, К. Моята тайна война, С., 1998, с. 67
17. Даскалов, Н. Психология на разузнаването, ВТ., 2006, с.100, 148-149
18. Великие тайны спецслужб, М., 2002, с.13
19. Даскалов, Н. Цит. съч., с. 145, 103
20. Изард, К. Психология эмоций, М., СПб., 2009, с. 179
21. Цит. по Майерс, Д. Интуиция. Возможности и опасности, М., СПб., 2012, с. 7
22. Пак там, с.35-36
23. Даскалов, Н. Цит.съч., с. 52
24. Пак там, с. 122
25. Вестник „Стандарт”, 18.04.2013 г., с.12
26. Вестник „168 часа”, 17-23.05.2013, с.37
27. Вестник „Политика”, 10-16.05.2013, с. 15
28. Вестник „Преса”, 29.05.2013, с.28
29. Светът през 2020, С., 2007, с.210-211